
РСФСР-нің Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары С. ОРЛОВ.
Москва, 1965 чылдың март 2.

раг: Ол партия болза Совет
линийн Комюнистг партия.
Партияның хүн бүрде ботта
тур саянз четлес ажил-хере
де совет литератураның о
дуйайына саягы салымшын
чуудерин быразы болуп тур
саягы салымшын Россия Фе
зының чогаалчыларына СЭ
нуң РСФСР талазы-биле Б
нуң чедирген байырың ч
ханызында өстөринде бузу
илереттинген.

Хойжу Ондар Борбак-Даш-
тың кыштаанга чугаалар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг хой-
жузу Салчак Конгарның болгаш
аныяк хойжу Донгак Киннин-
оолдун дуржулгазындан.

РЕПОРТАЖ

ЧАСТЫҢ ЧЫМЫЖЫ

Частың башкы айы үнүп кел-
ген. Кыштың согуу намда, Шар-
ланым-Арттың мээс чарымын
хары шылбындып, эрип чыдар.
Куржаангача кара хаялар
лыг маастың адында кодан хой-
лар чаттыла берген, шылбынды
хары казып, олтуп туралар.
Чөөн-Хемчикте «Искра» колхоз-
туң хоочун хойжу коммунист
Ондар Борбак-Даштын кыштааны
барааны көстү берди. Хаагыныс-
биле куудугай куду сылыттын-
шаан, хойжунуң кодагында чедип
келиривиске, бажынынның ээле-
ри-даа чок, кижилер кайжаада
хураганнар-биле дүвүрүп, «хө-
дөөн» тур.

Кажжа иштинде сакманшиктөр
Ондар Чодал-Көк, Ондар Марина
олар чап-чаа төртүтүнгөн хура-
ганын ам-биле сыгырттып туралар.
Ижин аарымында удуз өмнөп тур-
ганы ол чүве-дир.

Ишти делгем, адаа кургаг ка-
жааны үзүткөдөгү каан. Узук-
тук бирээндө дортуруп, ояла
кирген элөөн хураганнар чымчак
көк ситени кизирелер дайып
турар. Дузалачкы кадарчы Ондар
Балык чыгыг сугуу ийн демир-
хууңга өккөлдөп, бир оягачага
кудуптарга, хураганнар ону иже
бердилер.

— Болар январь агазынде-ле
төртүтүнгөн, ам мырпай дөтпө-
лөт болган—деп, Ондар Балык
чугаалааш, хойдан ап турар «хү-
жудуңуң» сол-мендизинге чор-
гаарланган хейрилик, хураганнар
өрүшкүлүгү эригилер көрө-
лөр. Шынап-ла хураганнарның
силит-сергез, күштү-шыраа-даа
көлчөк. Эш Чодал-Көк сес чыл
улаштыр хураган доруктуржуп
келген, дуржулгалыг сакманын.
Малдың чаш төлүңү сырыгы-
лап аары бөөриниң чылдагаан-
нарын болгаш ону өмнөзүрүп ол
эни билер.

— Чаш хураган төртүтүңгө,
незиниң азын бөзүн өмнөзүрүп,
ол дораан-на ижин аарымында удуз
эни сыгырттып турар бис—деп,
ол иштинин хайындырган иже
сугут тавакке сукунушаа чугаа-
лады.

Олар менди дортуруп турар
хураганнарга ситен, силос берип,
көк-өң, сөөк дагында-биле сула-
ны холааш, оң-биле чөмөргө,
чыгыг суг-биле доктаамал сугга-
рып турар.

Бистин айтырымыска Ондар
Чодал-Көк мынчаар харыялады:
— Бо кодаңа төрүүр 296 хой-
бар. Ам 190 хой төрөөн, 196
хураган менди дортуруп турар.
Чаш малды менди доруктур
дөңш шугау ажилдап тур бис.

Бистин орууусу оң ылай чо-
рупкан. Бадыр дөңшү өрү ес-
көзү, удаткан чок-ла кырга үнүп
келиривиске, дараанында мал-
чынын аалы баарымыска бо
тур. Кодаңа келгеш, малчынын
ажылы-биле таныштымыс.

— Чеди чылдың сөөлгү чылы—
1965 чылда төрүүр 100 хойга
онааштыр 100 хураган, бир хой-
дан-на 2 кг дук алыр хүдээле-
лит мен. Берген сөзүм ээлээр
дөңш, кызып-ла тур мен. Чыл эе-
динден бээр төрөөн 150 хойдан
160 хураганын менди алдым—
деп, Монгуш Чамыянов чугаа-
лады.

Монгуш Хуураактың кыштаа-
Чангыс-Халдыга бардымыс. Оке-
те элөөн кааи ижин дем-биле
ажылдап тур. Чоок каанын
малчынын ында шөптөп турары
ол чүве-дир. Кажжа аксын-
дан үндүр өктөөн, бусталым чы-
дар көрөкчелериниң шөвә кара-
тарлыг, кышкы чыварга док-
кан хүрөн аарынын эр шаңакта
чүдүрүп тур.

— Ууле бүтсүн!—дидис.
— Идиг-ла болуң, чорук
чөгүң!—деп, ол көрөкчелерини
шаңакка кагышаан харыялады.
Ирт кадарчымы, чокта чаа үш
бөрүңү узуукаан сураглыг ачы

Монгуш Доржу ол. Оң хоң чаа-
ла хураганнар эгелөөн. Чым-
бачынын үе келгелекте кажжа-
нын копарын ап турары ол.
Бригаданың малчынын бот-бот-
тарында дузалачкы, калдык-бир
берге ажылды дем-биле кылып
турар.

Часкы хүн Баан-Дугай дага-
рынның артыңче чаштынын эге-
лөөн. База бир дуржулгалыг
хоочун хойжу Ондар Шарави-
ниң кыштаа—Чинчили-Океке
чедип келиривиске, дузалачкы ка-
дарчы Ондар Алдын-оол кадаткан
хоюн чаа кирип келди. Шарави
боду хураганнар чөмөгөр онга-
ча кылып олур. Кадарчы кажжа-
ларынның байдалын, хураганна-
рын канчаар доруктуржуп турары
биске сонугатты. Ол хүн ко-
дотун ревизия комиссиянын
кежигүнери оң хураганнарның
данзылап, дугаарлап хүнөөн.
Ондар Шарави энир чылын ба-
гай эвес түңгөдө чедип алган.
Төрүүр 100 хой бүрүзүндө 86
хураганын, бир хойга онааштыр
2,6 кг дукту алган. Ондар Ба-
рымаевич боду 2 тонна ажыг
терек бүрүзү, 15 тонна ситен-
ни бөлеткеп алган. Ол малчын
он алды чыл иштинде хой кадар-
чы келген. Бригаданың чокта
чаа болган ишти хураганын мал-
чынын кадайы Ондар Бичи-
Уругу Чадана көдө Советтик
депутатынын кандидатына деп-
шенткен.

Иргит Лаганың бригадирлэни
бригаданың хойжуларының ко-
даннарын өргөш, шала келдө-
лөктө Чодала бригада төвүңге
чедип келиривиске, сайылгаан
чайынын берген тур. Мында ийн
кодан хой бар. Бир кажжада сак-
маншиктөр хураганын өмнөзүрүп
хойларны тускай үзүткөн ка-
жааларже кирип туралар.

Кадарчы Монгуш Сенажынын
404 төрүүр тогу хойларынын
барык 300 чыгымы оолтапкан.
Хураганнар бүрүн менди. Сакман-
шиктөр В. Монгуш, О. Синар-
таа, С. Ошмаа ажылыга
ажылаштыр туралар. Оларның
ажылы берге-даа, харысалга-
лыг-даа. Эрген даа карангынын
дан тургаш, келер дунуң дун
ортузунга чедир амыр-дыш чок
ажылдар. Ажылында келдө, ес-
көргөсү үлөгөргө сакманшик
коммунист Вера Монгуш 158 ху-
раганнарын менди доруктуржуп
турар.

— Бо чылын төрүүр 100 хой-
га онааштыр 90 хураган, бир
хойдан-на 2 кг дук алыр хүдээ-
летке айткан мен. Берген
сөзүм ээлээр-даа мен—деп, хой-
жу Сенажы чугаалады.

Чодала хойжу бригаданың
ажыл-иши бир хүн-биле иң-
чаар таныштымыс. Бригада өр-
төк чылын база-ла багай эвес
ажылдаан, хойнуң баш санын
өстүрүлгүн планын 102 хуу
күсүлүп, 100 хойга онааштыр
98 хураганын, бир хойдан 2,2
кг дукту ап, районун мурнакчы
хойжу бригадаларынын сагынта
кирген. Бо чылын Ленин аттыг
колхозтун № 1 хойжу бригада-
сы-биле социалисттик чарышты.

Бригаданың 4219 баш хоң 12
кодаңа, оң иштинде төрүүр хой
2415 баш. Хойларның күш-
дегели эки.

Чер-чер Советтеринге сонгу-
дага төлөтүп ужурашп, мал-
дың чаш төлүн чыдыр чокка
камагалар алыр дөңш хойжу, сак-
маншик бүрүзү шугау ажил-
дап турар. Бо хүнүндө брига-
дын кодаңында төрөөн 920
хойдан 931 хураганнарын менди
доруктуржуп турар.

Бригаданың күш-ажылы ки-
жилери ыңчаар эрес-сорукут
ажылдап турда, берген сөс, алган
хүдээге күсөтүлгө чыгып чок.

Ш. КУУЛАР,
С. СЕВЕН.

Хүдээлгени алган соонда, сөглээн сөске ээ болур Бай-Тайганың шолбаны

Кааң хүнүндө безин менги-
лит шылбыг бажыга эдир иш-
каш будуттар үргүлчү астына
берген тургулаар, дээр шаар көө-
ге те, чумка чоргаар харап ал-
ган тургулаар, көргүчүт каш-
палдарлыг Арттыг-Адыр болгаш
Тоонайлыг тайгазындан агып
чыдар шапкын Хемчиктин унунда
каас чараш Бай-Тал суур чатты-
ла берген чыдар.

Суурнуң адаанда алды кило-
метр хире черде аажок бай-
лак олар-бечирлиг, сайгырак
дег каш каат кырыларны, улу
кара дагыл, бедик бүрүлчүлөр-
нүн болгаш тейлерин соок чывар
келбес, хүнээрке черлеринде
кыштагалар кайы ырактан-на ка-
жарып көстүп хойларны 365
бөдүн дукту хойларның 365
хураганын хүдээлди берген. Ху-
раганнарын дөтпө хойлар кылдыр
өстүргөш, бир башка онааштыр
1,6 кг дук кыгып алыр хүдээл-
генин 1,9 кг кылдыр күсөткөп.
Салчак Доскараковичинин мур-

кан Даштыг-Тейниң № 1 хой-
жу бригаданың хойжуларынын
кыштагалары-дыр. Ол кыштаг-
ларын бирээндө совхозтун
мурнакчы хойжузу, район Совет-
тинин депутаты, Тыва АССР-ниң
алдарлыг малчыны Салчак До-
скаракович Конгар чурттап ту-
рар. Оң куш-ажылы оруу со-
лун. 1952 чылда аң-не баштай
хураганнар каларып эгелөөн. Анаа
бөдүн дукту хойларның 365
хураганын хүдээлди берген. Ху-
раганнарын дөтпө хойлар кылдыр
өстүргөш, бир башка онааштыр
1,6 кг дук кыгып алыр хүдээл-
генин 1,9 кг кылдыр күсөткөп.
Салчак Доскараковичинин мур-

Бодунуң онаашкан ажылыңга
бедик көргүзүлгөң чедип ал-
гың дээр Вөр районун «Мыыл-
тук» колхозунуң хойжу брига-
дазының бригадирин Н. Очурну
РСФСР-ниң Дээди Советинин Пре-
зидиумунуң Хундулел бижин-биле
шаннаган.

Ам өскүдүрүп турар брига-
дазын шупту 5943 баш хой шуп-
ту менди, хур кыштагалар ту-
рар болгаш оларның түлүктүг
оолдашыны чедишкенин эрт-
кен.

ЧУРУНКА: Д. Н. Очур.
Фото Г. СИРОТНИИ.

СОЛУП ХУРАЛ

БАЙ-ТАЙГА. (Телефон-би-
ле). Районун мал ажылынын
мурнакчыларынын чөвүлел ху-
ралы онза солун болуп эрткен.
Анаа мал ажылынын специа-
листтерин база олурдуштурган.
Ук хуралга нинтизи-биле 131
кижи олуршкан.

Чеди чылдың сөөлгү чылын-
да районун мурнунда мал
ажылынын талазы-биле тур-
густунган сорулгаларны че-
дишкенин күсөдиринин
практиктик сорулгаларын ху-
рал чугаалашкан. Манаа 43
мурнакчы малчынын шаң-
наан. Оон иштинде 5 кижин
«Минск» деп радиоприемник-
тер-биле шаңнаткан. Шаңна-
канынын аразында «Тээли»
совхозтун хойжулары Күжүгет
Эрелчин, Күжүгет Манзырык-
чы, Күжүгет Кандан олар бол-
гаш өскөлдөр-даа бар.

Районун баштаар чери ху-
ралдын киржикчи леринге
идик-хеп, ном-дептер, паш-сава
дээн чергелиг хой чүүл бараан-
нар садыглаашкынын органи-
застан.

Совхозка кадарчылап келген
дөт чылынын дургузунда төрөөн
совхозунга бисе өүүлени бү-
дүрүп, 1236 хураганын өстүрүп
берген. Кадарчынын карак кы-
зыл, үгүлү дүш чок кызым
ажылынын база бир түңгөдө бо
синарлан-на иден. Салчак До-
скараковичинин кодаңында хой-
ларынның 45 хуузу ийги келес-
тин нарын дуктуг алтай укса-
нын хайнак хойлары, арканнары
тыва хойлар. Эки олар-бечир-
лиг чайлагары, күзегин, кыш-
тагы болгаш чазыгы шын ши-
лип алган. Оң чайлагары хора-
гай дег чөкөткөргө, малдар эш-

индегиди кадарчы боор дөң-дир—
деп, адамы шын-на сеткил-биле
деткан.

Адашкыларын ол чугаа-соолу
халас барбаан. Удавын Киннин-оол
адамынын дузалачкы кадарчыны
кылдыр ажилдап берген. Байтайгы
хүнүндө адашкылар ийилээ кады
кадарып турганнар. Чүте дие,
огдунга бөдүнү хой чылдарга мөөн-
нетиниң келген арга-дуржулгазын
херек кырынга көргүзөр дөңш ий-
лүг турган. Чугаалаары эки-ле харын,
а херек кырынга көргүзөр оон-даа
артык эки болгай, дүргөн шиге-
ттерин, дүргөн ажилдагылар, ажы-
дузазы дораан-на көстү бээр.

Киннин-оол адамы-биле чеже
каат хой кадарбаан дээр! Кадарган
санында-ла анаа улуг орукту ажы-
дып турган. Шынап-ла кадарчынын
ажылы амыр өскө-ле, анаа база чо-
гаадыкчы чорук херек. Кадарчынын
херээ— хойларын чүте айыл-
оодаккан камгалаары, оларнын агы-
башка тарал чоруй барбазын көөрү
кылдыр санаар болза, ол шын эвес.
А херек кырынга ап көргөс, хойну
билдир негетинер. Ону Киннин-
оол баштайгы хүнден-не билеп эге-
лөөн.

Ийчан күс турган. Адашкылар
бир хүн хойларын даг дөңгөсө ка-
дарып чораан. Дагы өрү хойлар си-
ген башта үнүптөгө, адамы олар-
ны чөт алыскай-на дозуп эскээр
турган. «Инаар олттаа канчап баар
деп, ачам чүг оларнын бажын до-
зар кижге боор» деп Киннин-оол иш-
тинде боданымышаан, адамынын ча-
нында чедип келгеш, айтырган:

— Даг бажы харын-даа өттүг
мышкажыл, ынаар үнүрге чүгө ба-
жын дозар сен, ачай? Чөтпөс өвөс
бис, каяа-даа барза, дозуп-ла алгай
бис.

Ачазы данзазынга таапкызын тик-
пишаан, олутуга мынчалдыр тайыл-
бырлап берген:

— Хойну ниги чайын, соок кы-
жын кадарып өөрөңнөр херек, олгум.

Ийи хой төрөөн-дир але, ачай?
— Ийе, ийн чүве, незинге өмнө-
рип көрөм, олгум.

Чоп көчүгү алгырып турду,
«дөңгүр-актын» эвес ийнаан, ачай?

— Ийе, ооңуң-дур. Шорунуң але,
тагып каар—деп, адамы ону мак-
тай аарак чугаалааш, хулуурзөөн.

Көжөөн өттүр кадарчылар
мен деп келди, ачай—деп. Шор-
оол тургаш, чугаалаан.

Харын эки-ле-дир, ында багай
чүү боор, уруум. Менн салгап алыр,

нунга бергелер турбаан деп бол-
бас. 100 хойдан 97 хураган алыр
хүдээлгелиг тургаш, 85-ти алган.
Ол аныяк кадарчыга көңүгүт хо-
муданчыг болган. «Чөгүм чүгө ху-
дээлгем күсөтүлгөң барганмы?
Мөөн частырын чүдөө?» деп, ол
бөдүнүң четтезин түңгөдө. Кол-
четпес чүдөсү малчын кижиге эң
харысалгалыг үдө— кыжын
малдың ажалдааны кошкатка-
нында, кышкы оларларын шын
шилп албаанында, боос хойлар
рацион дөңгөсө чөмөгөрээниин-
де, чаш хураганга баштайгы хү-
де незиниң азын көлүн эрттир
хөйну амырлып турганында болган.
Мурнунда эрткен чылдың улуг
эвес-даа бол частырыныкшылыг
кааттавас дөңш, районун өскө мур-
накчы кадарчыларынын арга-
дуржулгазын өөрөңнөп тургаш,
бодунга шын түңгөдө үндүргөш,
мал чөмөгөрүнн куралдарынын
ыяк бөлеткөш, шыгынын ажил-
дап кирипкен. Салчак Доскара-
кович төрөөн колхозунга 8 чыл
иштинде төрүүр хойлар кадар-
чып, бөдүнү мурнуңа алган
хүдээлгенин үргүлчү ажыг күсө-
ткөп келген. 1961 чылда түс-
тө кодаңа хойжу бригадалар
болган. Эш Конгар чаа тургу-
стунга совхозтун Бай-Тал саб-
ырынын Даштыг-Тейде № 1 бот-
оруга-чарылгалыг хойжу брига-
дазынын көжигүңү болуп, хой
кадарып ажил-ижин уламчылай
берген.

Совхозка кадарчылап келген
дөт чылынын дургузунда төрөөн
совхозунга бисе өүүлени бү-
дүрүп, 1236 хураганын өстүрүп
берген. Кадарчынын карак кы-
зыл, үгүлү дүш чок кызым
ажылынын база бир түңгөдө бо
синарлан-на иден. Салчак До-
скараковичинин кодаңында хой-
ларынның 45 хуузу ийги келес-
тин нарын дуктуг алтай укса-
нын хайнак хойлары, арканнары
тыва хойлар. Эки олар-бечир-
лиг чайлагары, күзегин, кыш-
тагы болгаш чазыгы шын ши-
лип алган. Оң чайлагары хора-
гай дег чөкөткөргө, малдар эш-

тип чорутуу терең өттүг, дамырак
лара сууларлыг Шүтүнү серин
тайгазы. Малдың чайгы семиртил-
генин экижидер дөңш хонаш со-
луп, таарыштыр кадарып келген.

Ол чайлагарының ийле анын
ортандан сонгаар, кажан чылып,
тайганын оңду чөткөлөжип үнүп
келгирге көжөр. Тайганың оңду
хоолу чок боран апаарга, хойлар
күжүрүзүр бээр, Хемчик
уңуңа шынаа чөтүгөчө көжүп
келер. Кыш— малчын кижиге
шыгыны шыладала. Ынчанга
хойжу кышкы үдө— хөңүн
ажалдааныңче, чөмөгөргөсчө
болгаш шын олардамыншыгың-
че улуг кичөөгөйиң салып ту-
рар. Кыжын хойларын оларларже
шала орайтадыр, ол хүнүн агаар
байдалын көрүп тургаш үндүрер.
Соок, бүргөт хүнүндө хойларын
ымыткалчак черлерге кадарар.
Хүн караа чылыг бергенде, мөс-
төчөк черлерге кадарар.

Салчак Доскараковичинин
ажылдап, чурттап турары хойжу
бригаданың найыраалыг коллектив.
Нинтиңиң малының баш санын
өстүрер дөңш кымымак ажилдап
турар. Бригадада 17 кадарчы бар.
Оларнын аразында мурнакчылар
эвөш эвес. Куужап Доуур-оол
100 хойга онааштыр 100 хура-
ганын, Х. Даржаа—97, С.
Делик, С. Сарыг-оол, С. Эпере
оол—91 хураганын эрткен чы-
лын алганнар.

Совхозтун хойжу бригадалары-
нын аразында шилчир Кызыл
түктү бригада үш чыл улаштыр
ап келген. Бо хүнүндө брига-
даның хойлары массалыг төрүп ту-
рар. Төрөөн 1790 хойларын
хураганнары чидир чокка ал-
дынган. Бригаданың төвүңде
чунар бажын туттуңган. Кадар-
чылар недела болгаш-ла чуңуп
туралар. Бүгү хойжулар зоо-
ветеринария болгумунде өөрөңнөп ту-
рар. Бир малчын-на үштен эвөш
эвес солуну чагыдып алган.

1964 чыл малчын өг-бүлениң
амылдырылыгга утундурубас болуп
арткан. Салчак Конгарга Совет
Тываның 20 чыл оюн таварыш-

тыр Тыва АССР-ниң алдарлыг
малчыны деп хүндүлүг атты, ты-
выскаан. Алардың малчы-биле
бир дөңш, нинтиңиң малын мал-
лап келген, он бир уругтуг не
коммунист Конгар-Сержин Сал-
чаковнага «Маадыр ие» деп атты
тывыскаан. Ам мурнакчы малчын-
ның кодаңында хойларнын мас-
салыг оолдашкыны барык доо-
стүп турар. Төрүүр 256 хоюндан
230 хой төрөөн. Оон 233 хура-
ганын алган. Уш хой ийстөөн.
Хойларның ажалдааны, олар-
ладышкынын, часкы, чайгы,
күсүк семиртилгенин шын чөртү-
канындан, боос хойларга чангыс
ай чөмөгөр берген, минерал-
дыг чөмөгөр берип турганындан,
кажаанын иштинде дөң көржө-
ни копарын, өл-шын черлерин
хурдатканындан чангыс-даа хой
ара-салбаан. Чаш хураганын до-
руктуржуп аргазын
хойжу көңүгүт эки билер. Бир
эвес оолдарын эмирбес, хозар
хойлар бар болза, оларны хура-
ганнары-биле кады 3—4 хонук
иштинде чангыс елеткага кажа-
лап турар. Кажан 11—14 хон-
га, хураганнар дийе бээр, дүргөн
дортуруп, семирин дөңш чөмөгө
чүмчак погаан ситенин болгаш
медени берип турар. Эң ылангыч
малдың чаш төлүңге болганчө-ла
таваржы бээр ак өктөк, дизенте-
рия дөңш ышкан аарыларын
өмнөп ап турар. Кажжазынын иш-
ти кургаг болгаш көрүштүг-даа.
Кажжазын иштинде хураганнар
кажаанын оларнын улуг, биче-
зинин айы-биле таарыштыр кы-
лып каан. Хойжу бо чылын
100 башка онааштыр 105 хура-
ганын, бир хойдан-на 2,5 кг дук-
ту алырын хүдээлген. Он үш чыл
дургузунда нинтиңиң малын мал-
дап келген республиканың мур-
накчы малчыны эш Конгарны
бо хүнүндө Бай-Тал суурнуң бу-
гу ажил-иштерин район Совет-
тинин депутатынын кандидатына
депшенткен. Бүгү улустун ба-
йырламы—март 14-те болур чер-
чер Советтеринге сонгулдага улуг
куш-ажылы чедишкенин-биле
ужуражыр дөңш, малчын күжө-
нишкенин ажилдап турар. Эш
Конгар шынап-ла, Бай-Талдын
шолбаны.

С. ШАНЧЫ.

Кадарчы, оон өг-бүлөзи

Кадарчы калдыг бергедерге та-
варышпас дээр сен! Кадар-быжыг бол.
Мен кезээде хой кадарып чорбас-ла
болгай мен. Ам безин көрдө: ада-
к-быжакка аартаан, хой бажыга че-
пестөөн-дир мен. Ам менн сен ха-
лаар, мөөн орумга сен ажилдаар
апаар сен. Ынчанга билеп ал: шак
мындыг күсүк үдө хойну дагың
эвөсчө кадарары чугула. Чүте дие,
даг дөңгөсө оңду кыжын кылын хар
адаанче кире бээр болгай, анаа хой-
нун олттаары бергедей бээр. А кы-
жын аам чазын дагың бажынче ка-
дарар апаар сен, ында хар чуга ту-
рар. Ийчалдыр малдын оларын у-
шагың аайы-биле ажилдап билер
херек. Чайын болза өртөжик үндүр-
гөш, баштай шалыңың черлерге
кадарар, а изигде шөттөргө, серин
оймалыктарга олткарар сен, олгум
—деп, огдунга чагып орган.

Киннин-оол адамынга үш чыл ду-
гузунда дузалачкы кадарчылап кел-
ген. Ол хире үе иштинде кадарчы-
нын чымшыгы ижинге дыка-ла өө-
ренген. Кадарчынын ижинге оглу-
нук кылдыр өөредип алган, бо чыл-
дыг эгелдө бөдүнү кадарып тур-
ган хоюн оглунга хүдээлди берген.
Киннин-оол адамын ыңчалдыр солуп
алган.

Киннин-оолдуң адамы Донгак Се-
ден Дембирович Тыва АССР-ниң
алдарлыг хойжузу. Ол атты Седен
1964 чылдың апрель 10-да 50 хар-
лап турда, байырладыр өзү-биле тей-
выскаан. Мал ажылында 12 чыл
дургузунда ажилдап келген. Кадар-
чылап-даа, хойжу бригадага каш
уека байырладыр-даа чораан. Ак
сеткилди, кымымаккай күш-ажылы,
хой-ниничи чорук дөңш Москвада
ССР-ин улус ажил-агымнын че-
дишкениннин дөңгөсчө база
чөткен. Өвүнү херээжен ээзи Дон-
гак Кожай-оол Чыргак салбырын
агроному. Ол 1958 чылда Кызыл-
дың көдөс ажил-агый техникумун
дооскан. Ол ам-даа совхозта агро-

номнавышаан. А уругу Донгак Шор-
оол дузалачкы кадарчы, сакманшик
болуп келгени дөңш, 1962 чылда
ВЛКСМ-ниң ХҮУ сөздүзүңге Тыва-
дан төлөө болуп чораан. Ол ам сак-
маншиктөп турар.

Седен Дембирович эрткен чылын
100 хойдан

ЭРТЕМ ДЕЛЕГЕЙИНДЕ

(СЭТА-ның эртем информациясының тускай үндүрүлгөсү)

ХЕМЧЭЛДЕРИНИН ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КӨЗҮЛӨЗӨН ШИНЧИЛ

Сут чер кырында амыдыралдык то-руттун кайыш болуп келген. Ам-даа ол—терини аң үнелик бай-лаа болуп турар. Бойдусту ол ке-жини ачыктыг кылдыр ачылаар дээш, бүгү делегейини эртемденери хемчээлдеринин талазы-биле көзү-лөзөн шинчиледи чорударын шип-тирлээ. Ол шинчиледди лаборатория-ны — бистин бүгү планетависы. Шинчиледди объектизи—бүгү чер бөмбүрээниң суг курлавырлары. Ол төлөвиледи мынчаар алаар: делегей-ниң гидрологтук он чылы (ДГО). Бо он чыл 1965 чылдын январь 1-ден эгелээ. Ам болур шинчиледдин дугайын, бистин планетависы суг курлавырларын дугайын СЭТА-нык корреспонденттеринин дамыт-кан бо материалдары чугалап турар.

ШУПУТ-ЛА СУГ ДУГАЙЫНДА

ДГО-нуң программасына киржи-рин чүс аягы чурттар чөпшөзөш-кө. ЮНЕСКО-нуң чоокта чаз бол-ган ХП кол конференциясы оң про-грамманы чүгүлдүп деп санаан. Ки-жи төрөгөтенини дус чок сугга че-регелдери чыл келген тудум-на өүп-турар, дус чок сугтуң нийти кур-лавырлары ам дээрине кызыгаар-латтыган, оларын шинчиледи бо-гунтуңун негелдеринге дүшпөй чур-таарып ол конференцияга де-мелдеп турган.

Хайгааралдарын чүгө 10 чыл иш-тинде чорудар болуп турармы? Ол дээр, эртемденеринин болуу-биле алдыга, аң кыска дээр хуусаа-дан. Мындай четчир бүтүрелдик барым-даалар-биле айтырларын ол хуу-сааның иштинде харылап болур:

— Черде чеже суг барыл, дилер айыл-биле ол канчаар хууза-тынган? Кургар хууза-тынган болуп турар, дус чок сугтуң нийти кур-лавырлары ам дээрине кызыгаар-латтыган, оларын шинчиледи бо-гунтуңун негелдеринге дүшпөй чур-таарып ол конференцияга де-мелдеп турган.

Хайгааралдарын чүгө 10 чыл иш-тинде чорудар болуп турармы? Ол дээр, эртемденеринин болуу-биле алдыга, аң кыска дээр хуусаа-дан. Мындай четчир бүтүрелдик барым-даалар-биле айтырларын ол хуу-сааның иштинде харылап болур:

— Черде чеже суг барыл, дилер айыл-биле ол канчаар хууза-тынган? Кургар хууза-тынган болуп турар, дус чок сугтуң нийти кур-лавырлары ам дээрине кызыгаар-латтыган, оларын шинчиледи бо-гунтуңун негелдеринге дүшпөй чур-таарып ол конференцияга де-мелдеп турган.

Чоокта чаа академик Е. К. Фел-орский даргалаашкыны-биле ДГО-нуң совет комитети аңаа совет эртемде-нерин киржириниң программасын токтаткан. Бо чутула хайгааралдар-нын чорударын бек далаарга менги-доштарда, Волганың кирген өжүңге, кылмаал улау суг шыгыаарынын эртеринде болгаш черини ханы алаанда шакталарга эң харыс-сага-лыг эртем станцияларында тускай эртемденерге дагырап деп турар.

Шинчиледдин кол сорулгазы—черде суг дугайында бүгү чүдүлери билеп алыр болур. Бөдүн кылдыр

сагындар бо айтыр хемчээлдериниң талазы-биле ам-даа көзүлөзөн хайгааралдарын комплексини иле-редип турар. Станциялар ол-шым-кы, хөзүлүнү бусталырын, оң ол-шымкынын анализин доктамаал чорударын эгелээр. Хайгааралдарын мавыла боттандырар темалары: хемчээл болгаш бассейнериниң, харнын, доштун болгаш менгилерини агымын шинчилээр, аны-бүрү чурттарда бойдус сугларынның шына-рын, полар талаларда дош режимин шинчилеп көрү болур.

РАЗВЕДЧИТЕР

Бисти долгандыр турар «ак-көк октаргайы» шинчилээр, чурттуң кол лабораториясы — Ленинградта Куренин гидрологтук институту болуп турар. Кол гидрологтук-биле СЭТА-нык корреспонденттеринин ин-тервью ССРЭ-ниң хемчээлдериниң мы-рындай чаз чогааткан суг картаны-ның чанында болган. Чурттуң хем-чээлдериниң бо бир анык аскору-маны суг балансынын болгаш суг агымын тодарымын калди-риниң ууртуктуң, география эр-темденерин доктору К. П. Воскресен-ский токтаткан.

— Баштай тайдырмын берейн — деп, Константин Петрович чуга-лаан. — ССРЭ суг курлавырлары-ның хемчээлдерин талазы-биле Бра-зилияны, АКШ-ты, Кыдат Улус Рес-публиканы болгаш өске-даа дыка хей чурттарын ачып турар. Мычал-за-даа хем сугларын хей кыска (85,5 хуузу) сугу болгаш чөөн районнарже, Сонгу доштук болгаш Оокум океанынын бассейнериниң че агып чыдар. Ынчаарга ол рай-оннардын аң улау дөрт хемчээлери: Енисейни, Ленаны, Обьту, Амуру-нуң (бо хемчээр чер бөмбүрээниң аң хей сугтуң 16 хемчээлери саныга кирип турар) сугларын нийти агым-шын ССРЭ-ниң бүгү де-мелде-ринде хамык сугларын агым-шын-нын 44 хуузуна деңгемип турар.

Сугларын хуваалдында болгаш ескериниңинде дүрүм өзүгээр бол-тур чүдүлери канчал билеп алы-рымы? ССРЭ-ниң аны-бүрү геогра-фтык районнарында турар барык ал-ды мун гидрологтук станцияларын сан-мелдөөринин түнелик болгаш анализ ол дүрүм өзүгээр болур чүдү-лери билеп алыр арганы биске бер-ген.

Бистин чуртувуста бир дөрбөдүн километр шөлөн секундда 6,2 литр сугтуң соксаал чокка агып чыдары сонугаргыч болуп турар. Суг агым-шынның аң улау хем-чээл Кавказтын Кара далай эринде — секундда 88,5 литр, а эң өзөөш хемчээл (тикке чок) Кара-кумун болгаш Кызылкумун ун-шү-дүж чок ховуларда илереттин-ген.

ССРЭ-НИН СУГ КУРЛАВЫРЛАРЫН

шинчилээр улам өзүп турар темпи-лер-биле уругулувишаан. 1981 чылда суг агым-шынның үчүдүн чорудар пункттарын саны 8 муң-га чедир көвүдөн турар! Ортаагы Азияга, Казахстанга болгаш Брак-ны Чөөн чүкө ол пункттарын саны ийи катеп көвүдөр.

Гидрологтук чутула айтырмын — суг курлавырларын эртемге үндө-зилеттин катеп хуваалдыны ачылап кылдып турар. Гидрологтук хемчээлери чорудуп, сугтуң агым-шынның таарыштыр, бас-сейнер аразына сугну чыап, суд-нолар чорудар болгаш сугтарга каналдарын тудуп тургаш, адыктык сөлүтө келер үдө климаты кы-дымал арга-биле ескертип тургаш, ону хандыр болур...

БОЙДУСТУ ЧҮГЛӨ ШИНЧИЛЗӨР ЗВЭС, А ЧААРТЫР ХЕРЕК

Чер дугайында барык бүгү эртем-нер болза, билгилер дээр эртемде-нерин ол кайгамчык делегей позо-дунуң бүтүн эргелик киржикчилери кылдыр боттарын санап болурлар. Гидрологтук-биле калды геохимиктер болгаш гидрометеорологтар, геолог-тар болгаш геофизиктер, химиктер болгаш гидробиологтар, географтар, агрономистер, океанологтар он чыл-дың эртем вахтазын эгелеп туралар.

— Манаа холбаштыр эртемденерин чугалап турар чүдүлери бо.

Академик И. П. Герасимов: — Суг балансынын, он иштинде хем суу-нун агым-шынның аны-бүрү аземелдеринин бот-боттарында ха-рылааш суг курлавырларын таарыштырмын күчүлдү чөпсөң, хөзүң болгаш ун-шү шыгыаарына илереткин сугларын чедириниң чөпсөң кижиниң холуга берип тур-ар. А ол чутула болгай, чүгө дээр, улуттунуң шалкын хөгжүдөөсү ам безин чамдык районнарда сугтуң де-лешпезинге таарыктып турар. Эр-те-бүрүгү эртемниң төлөдөөчилери — совет географтар «черни аңаа-ла чүр-түп бижирилген» шагда-ла ырай бергенер. Чер бөмбүрээниң мине-ралдык курлавырларын шинчилээр дүгөдөдүр, делегейин бүгү улау-тарынга оларын чөп ачылаар бол-гаш камгалар арганы бөр он чыл-ды совет географтар улуг иделер-биле эгелеп турар.

ССРЭ-НИН ЭРТЕМНЕР АКАДЕМИЯ-НЫН КОРРЕСПОНДЕНТ КЕЖИГҮН В. В. ЗВОНКОВЧУ ЧУГАЛАП ТУРАРЫ:

— Уун дүртү нийтизи-биле үш мил-лион километр аягы ийи чүс муңдан хей хемчээр—бистин чуртувустуң «улау суг» мынчаар санаттырар! Далайларже болгаш океаннарже ол хем-чээлдер сугларын агым-шын чылда ортума-биле дөрт муң аягы кубокка чедир чедип турар, ол бо-лаа чер бөмбүрээниң хемчээлде суг-ларын чылда ортума агым-шын-нын он тос хуу киреин болуп тур-ар.

нын он тос хуу киреин болуп тур-ар.

Ынчалза-даа бир муң адык чүс улау хөдөлгөн, нийти хемчээл үш чүс чедер кубокка (Каспийден беш катеп хей) кылмаал суг шыга-мырларын, а ол ышкаш секундда алды чартык муң кубокка сугну кижилерге берип турар чер ала-нык сугларын аңаа немээр херек.

ССРЭ-ниң суг агым-шынның ху-ваалды география талазы-биле ды-ка дески эвес. Ылангыч Ленинград —Новосибирск муруну шүгүмүндө турар чурттактыгы районнар берге байдалдарда турар. Ында сугтуң чылда ортума агым-шынның ССРЭ-нин хемчээлдериниң агым-шынның чүгө чөзөрби ийи хуузу болуп турар.

Суг курлавырларын хуваалды-зына кижиниң чедир болур өскө-рилгелерин хандыр үнелеп көөр арга мени делегейин гидрологтук он чы-лынча онза хандылып турар. Эне-риганы ачылап үндүрерин, сугта-рылганы, суднолар чорудушкуну ор-ганастаарын, суг хандырылганы болгаш хем аягы-агым-шын кийиш-тирбешаан, суг курлавырларын ком-плексил ачылаан таарылаат, дээр ачыктыг чүгүлдү берип турар дугайын дүржүлгө чугалап турар.

«Гидропроект» институтун директоруна ораалчыны А. Н. Чаминиң чугалааны: — Делегейин гидрологтук он чылын эртерин дээр ийи холум-биле балылап турар мен.

Бис шагда бээр гидрологтар, геологтар болгаш географтар-биле калды ачылап турар бис, бойдусту иле-пейкил чарыткының кол ортугарын олар-биле калды айтыр бис. Чоокка чедир-ле чурттуң аягы-агым-шын суг-нун чыгаар бүткөн байдалыга «таарыштын» ап турган. Ынчалза-даа сугту талдаа өл-шым элек, а муру-нуу талдаа ол чедиппей турар мың-гыл байдал ам тургустуңун келген. Ол чорук хөгжүп турар экономика моонда бол берген. Моон-биле хол-баштыр барык 28 миллион гектар черин сугтар арганы бээр 130 гек-таростан ашканын, суг шыга-мырларын болгаш каналдарын чоок-ку чылдарда тударын баш бурунгаар көрүп турар.

Печора биле Выгедга хемчээлдериниң Бама болгаш Волга хемчээр-ге кир аскырынын төлөдөөчилерин эртемденер саналдан. Чоокка чыл-дарда ол сугтуң хемчээлдериниң иле-рин олар уругулулар. Бо хемчээр 70 метр бетон плотина-биле моонда-каар болгаш Бамага база Волгага хей миллион кубокка сугну олар бээр алаар.

Ындыг аныял аажок улау төлө-вилдерин бистин институту-вуста өзөөш ээсти чогадып тургускаан. ДГО-нуң программаның өзүгээр эр-темденерин, шинчиледди черде сугларын хуваалдында төөгү та-

лазы-биле тургустунган «чөптү эвес чорукту» кижик кажан элп ап шы-даарын көргүзөр.

БО ДУГАЙЫ СОНУУРГАНЧЫГ

Чер иштиндеги каттарда чыдар сугга ээтин хайыглан радиоактив-ти элементилер—гелий биле аргон бо-ла, сугтуң назарын дораан илереп турар бир анык шактарын тургуза-рын эртемденерге дузалаан. Ону кыларын чүгө ужен чылдарда со-вет эртемденер В. И. Баранов биле В. П. Савченко олар чедип алган.

Телй шактар чүгү көргүзүп ту-рарыл, ынтанч! Полтаваның чурт-тактылары боттарының квартираларына арте-буртуну сугу — доштук уенин атыгып чыдар суг артезиан сугураалардан ап турары билдинип илереттинген.

11-ден 33 миллион чедир чыл — кайгамчык маңаст сугларынның назарын ындыг. Тянь-Шаньның сугу улаа хей дөстөрлөп дамыгаар-тар аттыгып чыдар, оларын суг-ларынның назарына база кайгамчык—бир миллион чыл.

Өске-даа дыка хей ачыктыг бузу-мелдерин: сугтуң черлерде кандай элементилер барын болгаш ол черде нефть, газ болгаш руда бар бе дээр-зин шинчилеп көөрү ачыктыг бе дээр дугайын сугтуң назарына-биле калды билп алыр арганы геологтар радиоактивтиң изотоптар — чыл демелдекчилер берип турар.

Чер бөмбүрээниң бүгү хемчээр-ге болаарга, оларындып дыка хей сугтар хар болгаш дош хевирлиг бо-луп, Ортаагы Азияны бедик дала-рынның кырында чыдар.

—

Чер бөмбүрээниң менгилерин нийти шөдү бүгү Европаның де-мелдөөринде дыка ачып турар. Бир эвес ол менгилер эртер чүе болза, океанда сугтуң деңгем 40—60 метр чедир деңгемге бейзөн турар ийи.

—

ССРЭ-нин чылда суг балансынын дараанын чугалап көргүзүп тур-ар: өл-шым—8480 кубокка (ол болза хемчээлдерин талазы-биле алдыга, 28 Азов далай-тыр), хемчээл долу агым-шын—4220 кубокка-метр, сугтуң бусталып үнери—4260 кубокка-метр.

ССРЭ-де аң-чө «аң» чер—Батуми району. Чылда манаа 2400 миллион чедир өл-шым дүжүп турар. Ынчал-за-даа мында өл-шым чер бөмбүрээ-нин эң чаал чөзөрлөр—ийиң кы-даа суг Чарпанжы биле Гавай ортугарында болаарга, беш катеп эвеш болуп турар. Бо черлерге чашкын үнелдеп хуңде 1000 мил-лион өл-шым дүжүп болур. Ол болза бистин чуртувустуң районнарын-дык мурунгула өл-шымды чыл нор-малындан ийи-үш катеп хей дээрн ол.

Аныяктар-биле ажилдаар херек

Социалист хойлуңу шыгымы сагымынын, аны-бүрү хем-херек үлгүдериңиң сойлап илерет-тинген, оларын болдура бээр чылда-гаанарын тыг, чотугу үнелде улау-каарын бүгү хемчээлдерин амыды-рал боттандырар совет суг ор-ганнарын база чутула херээ болур. Совет кижилер куррунени, хей-ниң-тинде сагыла-чуртун меделдеп сагылап дээр, нийтинги социалист

өчүтүң карак огу дег камгалап, коммунист тургузушкунуңуң тус-ту адырларынга ак сеткилдик ачы-дазын дээр суг органдары элээр амыдырал боттандырар турар.

Кижилер коммунист өзүга кижилер талазы-биле партия, совет болгаш хей-ниңиниң өске-даа ор-ганнары-биле калды бистин Чөөн-Хемчиктин улау сугуна база эш хуузуңуң сугларын чорудуп кел-ген амыдыралың ачызында район-дун деңгеминде хем-херек үлгү-дөр чорук дыка кызылган.

Ындыг болза-даа эртерин артыш-кынынын эдилекчилери—курру-ени, хей-ниңиниң социалист өң-чүзүн база хаматтарынын хуузула ат-малын оорлап төтөгелдер, ний-тиге ачыктыг ажил кылбас маңаста-лаа амыдыралыңар, хулуганар, болуп төлөөчү ап чорутулар ам-даа бар. Олар совет кижилерин амыр шөлөн чурттап, амыдыралыңа шал-тыктап туралар. Анык өскөениң чамдык кезеге олар боттарының бак саларын халдадып, оларын амы-дыралын шыл орутундан чылаап туралар.

Манаа чам чикеткен көрөөш. Эр херек ужурунда ийи улаа шийтирип чорал Хор-Тайганың Сарыгтар Са-рыг-Хула дээрин «Тыва» совхозтун каларыны турган. 1947 чылда та-руттуң Сарыгтар Серен биле ола-ла совхозтун тракторист турган, 1946 чылда төртүтүң Ондар Шу-барин оларын көгүлдү алгаш, сов-хозтун бир алың оорлаан. Күш-ажалы амыдыралы чаз эгелеп ора-лан ол ийи анык оол ол херек ужуң шөлөөдө шийтиргенер. Мурунда хулуган херек ужурунда шийтирип чораш келген Евгения Ховалыг дээрн чыл безин четпейн турар, Ондар Каадыр-оол, Сарыг-тар Маадыр-оол, Ооржак Илал-оол олар-ны эвилдеп алгаш, Ст-Халун амычын кооперациянын гаржага турган автолавказын оорлап муңул алгаш, хамык баарыны алыр ап, артканын эртердеп, ынтанч коопе-рация хөрөгүнө 4800 рубль туңгун когаралды чедирген. Ол хер-ек үлгүдөкчилеринин бирээс Сарыг-тар Маадыр-оол комсомол кежи-гүнү турган. Оларын 4 чылдан 8 чыл чедир шийткен.

Киж төрүмүндө көрүм-чүрүм үрөкчиз болуп туртүтүмөс болгай. Анык кижилер чүгө багай аажы-чалык кижилерин салдарына ала-ып болур. Ону болдурбас талаа, уруг-дарынын өг-бугае, шолгога кижиндигине, анык өскөениң коллективке, комсомол организация-зына кижиндигине улау кы-чаңгелдин салыры чутула. Чал-ча-ла 16—18 хар чедип чоруп Борне Чодун-оолдун, Олчей-оол Донгактын, Алексеев Бегинин, Владимир Тавыр-нын салыг оорлаш шийтиргенин ала-иениң харымсалгынына олаа-байн, өске чүгүн-биле тайылбырла-рыл? Коммунист Ховалыг Чодун-оол

ген амыдыралың ачызында район-дун деңгеминде хем-херек үлгү-дөр чорук дыка кызылган.

Ындыг болза-даа эртерин артыш-кынынын эдилекчилери—курру-ени, хей-ниңиниң социалист өң-чүзүн база хаматтарынын хуузула ат-малын оорлап төтөгелдер, ний-тиге ачыктыг ажил кылбас маңаста-лаа амыдыралыңар, хулуганар, болуп төлөөчү ап чорутулар ам-даа бар. Олар совет кижилерин амыр шөлөн чурттап, амыдыралыңа шал-тыктап туралар. Анык өскөениң чамдык кезеге олар боттарының бак саларын халдадып, оларын амы-дыралын шыл орутундан чылаап туралар.

Манаа чам чикеткен көрөөш. Эр херек ужурунда ийи улаа шийтирип чорал Хор-Тайганың Сарыгтар Са-рыг-Хула дээрин «Тыва» совхозтун каларыны турган. 1947 чылда та-руттуң Сарыгтар Серен биле ола-ла совхозтун тракторист турган, 1946 чылда төртүтүң Ондар Шу-барин оларын көгүлдү алгаш, сов-хозтун бир алың оорлаан. Күш-ажалы амыдыралы чаз эгелеп ора-лан ол ийи анык оол ол херек ужуң шөлөөдө шийтиргенер. Мурунда хулуган херек ужурунда шийтирип чораш келген Евгения Ховалыг дээрн чыл безин четпейн турар, Ондар Каадыр-оол, Сарыг-тар Маадыр-оол, Ооржак Илал-оол олар-ны эвилдеп алгаш, Ст-Халун амычын кооперациянын гаржага турган автолавказын оорлап муңул алгаш, хамык баарыны алыр ап, артканын эртердеп, ынтанч коопе-рация хөрөгүнө 4800 рубль туңгун когаралды чедирген. Ол хер-ек үлгүдөкчилеринин бирээс Сарыг-тар Маадыр-оол комсомол кежи-гүнү турган. Оларын 4 чылдан 8 чыл чедир шийткен.

Киж төрүмүндө көрүм-чүрүм үрөкчиз болуп туртүтүмөс болгай. Анык кижилер чүгө багай аажы-чалык кижилерин салдарына ала-ып болур. Ону болдурбас талаа, уруг-дарынын өг-бугае, шолгога кижиндигине, анык өскөениң коллективке, комсомол организация-зына кижиндигине улау кы-чаңгелдин салыры чутула. Чал-ча-ла 16—18 хар чедип чоруп Борне Чодун-оолдун, Олчей-оол Донгактын, Алексеев Бегинин, Владимир Тавыр-нын салыг оорлаш шийтиргенин ала-иениң харымсалгынына олаа-байн, өске чүгүн-биле тайылбырла-рыл? Коммунист Ховалыг Чодун-оол

дун огу ам чаз 16-лап турар. Ол сал-ды оорлаш үш улаа шийтирген. Сөлүг улаанында 6 чылда шийтир-ген, уругтарын күш-ажал колонна-зынча чоруткан.

Хем-херек үлгүдөкчилериниң хей-ле аныяктар, оларын хей кези-ни комсомолчулар болтулар-дыр. Ону комсомол организацияларынын аныяктар ортузунга кижиндиге ачыктыг кошка дивен чүгү дээр?

Анык өскөне багай салдарын халдадып, оларын боттар үлгүдөк-чилерге ылаап турар ийи-чаң-гыс кижилер бар дээрин ала-иелер, ачыктын коллективтер, хей-ниңиниң организациялары утуп болбас ужурап. Оорларын болгаш санчыг-дакчаларын, арга-чактарын болгаш хулуганарын, кижинерин болгаш маңастарын кам-хайыра чокка ой-галып илеретпешин, кижиндиге ачыктыг улам күштелдир херек.

Чазык кылган кижилериниң өтти-нин алырныга дузалаар дээр кижиндиге ачыктыгны база бир ату-ла хевир. Кенин херекти катеп-катеп үлгүдөкчилерге шыдажар арга-жак байдалды тургустуушкан, бо-гун чүвени чедир бийбеш-биле хер-ек үлгүдөкш, бурутуң ханызы-биле минип турар кижилерге эш-хуузу-нун холун сууң, оларын шыл өрүк-ка туруп алырныга болдулар-ла ду-заны чедир ужурап. Кеземче чо-рудугааның Хойлуңуңа шөлөөдө шийткел дугайында чүгү он ола-лап айттып турар. Он аныкты куш-ажыл колонназындан хосталган ки-

жилерге ажил тыпсыр дугайында ча-кал чериниң тускай доктаалы база аңаа үндөлтөгөн. Ындыг-даа болза бистин райкукусуңун чанында күш-ажыл кижилеринге ажил тыпсы-рынын комиссиясынын барык-ла чөк болуп турары хомандыгы. Он ула-мы-биле хосталган черлеринде хос-талып келген кижилерин чамдык-тары ажил тыппай чоруп тургаш, база катеп хем-херекке оонажы бээр таарылаар бар. Ындыг болганда райкукусуңун чанында күш-ажыл кижилеринге ажил тыпсырынын ко-миссияны күш-ажыл колонназындан келген кижилерге дош-дораан ажил тыпсырынын херен холга алган ту-рар ужурап.

Ол ышкаш администрация болгаш назар чөпшөөриниң терезиниң комис-сиялары боттарынын ол талазы-биле амыдырал чотугу деңгемге тургу-тар амыдырал шыгымы неген тур-ар.

Сагыла-чуртун талазы-биле кош-кал, кайы-хамаан чок сөстөр эдер, оон-сылды-биле эш-өөрүн доракчы-лай согээр, арга-дармаш хандыр, коллективтин мурунгу болгаш ха-рымсалганын утуп, ажил шыгы узер, продукцияны урей кылдыр кижилерге хаматтырар партия, ком-сомол, профсоюз организациялары кижиндигин ажилын күштелдир херек.

Улаусу дружиналар, эш-хуузуңуң сугтар, коллективтин хураалдары дээр, кижиндиге ажил чорудары-ның өске-даа эки хевирлери боттары-нык ажилар, амыдырал чоругу херек кырынга бадыткан. Оларын чугаа билдинип-биле ачылаары чү-гүл.

М. СЕДИП,

Чөөн-Хемчик районуң улус шийткөкчиз.

М. СОКУР-ООЛ,

школа амыдыралы.

1965 ч. март 5.

Ээлчегде 100 кижии...

Эрткен чылын бистин чуртувуска нийтип-биле 2,3 миллион кезек хей чурт машинаны бүдүрүп үндүргөн, азы ол талазы-биле план 127 хуу куусетининиң Топ статистика эрге-делдиниң дыңдызындан билер бис. Ынчаларга ол хей санын машина мынчага чедир дыка хей херектел-лерге четпейн турарын чүгө са-дыг организацияларын талазы-биле чонун амыдырал-хандырыла дээр кошкак сагыш салып турары-ның херечизи дивес аргажок. Хей чурт машиналар ылангыч бистин республикада ховар баарынын бирээзиниң санатшымын турарын ай-тыр херек. Хей чикер сугуңу ыра-вайн, чүгө Хову-Аксы сугуңу көрө-дү.

Эрткен ажил-агы чылын дү-гүзүндө манаа 20-ле санын хей чурт машина садылаан. Бо чылын оу херектөөн садып алышкыларын ээл-чегил дугайында 100 кижини бижээш, оон ылай соксап каан. Бо талазы-биле бистин ажил-ын сурувустун чурттачыларын херектели улам-на өзүп турар. Бо «берге» баарыны садып алып дээр кижилер харын-даа кокажыста Кра-сноярск ховрайже чорук кылдып барып турар таарылаар бар. Хову-Аксы сес чыл шолонзынын башкы-лары Г. А. Скопина биле Ф. М. Ма-литин олар Красноярскеден хей чурт машиналарын тус-тузунда барып са-дып алгандар.

— Ол ховрайда үш анык мар-на-ны хей чурт машиналарын садып турар. Ында кандай-даа ээлчег да-мызы чок, туралар-на кижин садып алар—деп, эш Малинин чугалап турар. Ол ышкаш өске-даа эштерин бадыктап турары-биле алдыга, Красноярскеде «Белка» деп мар-калы хей чурт машиналар бүдүрүп турар завод бар. Черле ынтанч херек-течилерин амыдырал талазы-биле

Амыдырал темазына

ИЙИ УЖУРАЖЫШКЫН

Волгоград областа кырган колхозчу Василий Викторович Конев биле бистин чурттуу алдаржаан уюдукчузу, Совет Эвилелинин уш дагыр Маалыры Иван Никитич Кожедубу улуз найырал холбаштырып турар. Ол найыралдык тыгыз келгенин төөгүзү солуу.

Бодунун дөрт огуун фронттуе чоруткан болгаш мичаарда оларын улуу Сергей фронтта өлүрткөн үедө бодунун төрөли болур кижинин огу Совет Эвилелинин Маалыры, хымычы самолеттун уюдукчузу, подполковник Георгий Коневтин маалырымы-биле өлгөн 1943 чылдын чайымында Василий Викторович Конев дайын-дан өжөн негези-биле «Лавочкин» деп само-летту бодунун хуузуна ака-хөргөңилери-биле салып алгаш, ук самолетту эң дээр хымычы-укудукчу дамыдып бээрин дилээн. Ол само-леттук физиялыгын солагай талазында: «Совет Эвилелинин Маалыры, подполковник Коневтин ады-биле, а солагай талазында—«Колхозчу В. В. Конев» деп бижжэ.

2-ги Украин фронтунун дээр хымычы-у-дукузу Иван Никитич Кожедубу бо самолетту 1944 чылдын май 2-де дамыдып берген. Ол үе-

ге чедир И. Кожедуб дайыннын 37 самолетун дүжүр аткан.

Самолеттун формуларында уюдукчу мындыг чагааны тип алган: «Ким-даа болуна, эрес-дигим дайынчы, амдан эгелээш сени бодунун о-дугым берип тур мен: каргыштыг тигилержерге удуз эрес-дигим дайылдаш, оларын арагазын үлгөдигилери дээр, мзон огуз Сергей болгаш төрөлим Георгий дээр өжөнни олардан негес деп, В. В. Конев ол чагазынга бижжэн болган.

Уюдукчу маалыр ол чагыны мдыкты-биле күүсеткен. Сес хунун иштине чүге Ясыс хоорайнын сонгу талазында районга болган ту-чушукункага безин И. Н. Кожедуб белекке бер-ген ол хымычы самолет-биле дайыннын 8 са-моледаун дүжүр аткан. Дайыннын агаар тулу-шукункагага безин И. Н. Кожедуб белекке бер-ген ол хымычы самолет-биле дайыннын 8 са-моледаун дүжүр аткан.

1946 чылдын мартта Москвага келгеш, Васи-лий Викторович Конев Иван Никитич Кожедуб-биле ужурашкан. Олар гардейки кезекке ка-ды чораяннар. Ол кезектин составында тургаш И. Н. Кожедуб дайылдаш чораян. Кезектин командири В. В. Коневтин дилээн күүседип, ону

самолетка олуртуп алгаш, аэродромун кырынга ужурашкан. Фронтунун маалырын болгаш тылдын маалырын ужуз чүл улаштурун министр ху-лал алган. Ол хунерде үстүндө чуруту база тырттырган.

Чылдар эрткелээ. Ада-чурттуу Улуз дайын-нын маалыры Иван Никитич Волгоград обла-сты Новоаннинск районунда чурттап турар, ам-пенспонер Василий Викторович Коневке 1965 чылдын январьда чораян. Ол ужуражышкын өөрүшкүчү болган. Иван Никитич патриотчу колхозчу аалчы болуп барып, оон-биле кады «Бударинский» совхозтун амыччылары-биле бе-седа кылган, а оон даразында ол черин шко-лазынга барган болгаш өөрүшкүчлери-биле ужу-рашкан.

ЧУРУКТАРДА (солагай талазында): В. В. Конев биле И. Н. Кожедуб олар 1946 чылдын мартта Кызыл шөлдө (В. В. Коневтин альбому-дан алган чурук). Он талазында: В. В. Конев би-ле И. Н. Кожедуб Чересовский көлөз суурун шко-лачыларынын аразында.

Фото И. БЕРЕЗНЕВТИН. СЭТА-нын фотохроникасы.

Редакцияга ЧАГАЛАД

ХОМУДААН СЕТКИЛДЕР

Тарлаз суурун клубунда баулур удуздукчулук бот-тыныгыр уран чүүл бөлүмү доктаамал ажылдавайып, концерт көргүспейн турарында суб-бота болгаш дымтанар хунерде суурун чурттакчылары хостуг ша-карин чеп эрттирер чер тыппайып, чалгаарап, харын-даа улзг назымып, эр, керезеи чурттакчылары чам-дыктары арагага хандыкшып, уруг-дарынын кижидилгесинче, өөр-дигелгиче багай кичээтпей салып туралар. Оон кол чылдагыны бол-за, доктаамал кинохемангит чогуна. Неделда 1—2 катап кино көргүскөн аттыг болуп турар. Кинохемангитин хулээлгесин киноаппаратуразынын тургузун аки билбес А. Шагаров дээр анык оол күүсеткен аттыг бо-луп, анык-ла аки-шатын алырынга өйлөшкөн. Чонун талазында кино ундурткелге багай чорутуп турары-нын дугайында чамдык хомудалар-ны көрүп көрөзүңер.

Кинонун үнү дык багай дына-лыр, көстүрү бодуртук, хар чаап, туманап каап турар бүргө хун ки-жи сагыжыга кирер. Бир катап

«Мржым» деп ийи сериалыг кинону ундуртуп тургаш, кинолентаны өр-те-дипкенден ук кино төңчүзүңе че-дир үнүп шыдавайып барган. Ол кино-нү көөр дээр билет салып алган кө-рүкчүлөр улуз хомудашкынныг та-рап чанганнар. Ийди таварыл-чүге чангыс улаа эвес, кино ундур-ген сагында болуп турар. Ийди чылдагынаарын үнүп турарынын ужуру болза, А. Шагаровтун ажи-зынга ак сеткилдиг эвес, киноме-хангитин тускай эртемни чедип алы-рын кыспас, киноаппаратуразынга кам чок, ажылга үргүчү ээрик көзү турарында. Аппаратуранын кан-дыг-бир кезеэ урели берген болза, кылмы шыдавайып, ийде сес чыл шко-лазында физика башкымы Т. Калда-ваны бо-ла чалап экектелген тургу-лаар таварылгалар бар.

Суурун чурттакчылары бо дуга-йында каш улаа чөштүг негеден «Өк» совхозтун балтаар черинге, ажылчын комитетинге, райкуском-нун култура кидизинин өргөлек-чиз эш В. Сидоренконун бодуна тургузуп келгенер. Ийчала-даа бо

хунге чедир хоозун аазаашкынган өске кандыг-даа боттүг дуза чедир-бейи келгенер. Ол ышкаш чамдык кижилерин арага-дарыже хандык-шып турарынын бир кол чылдагы-ны—чон ортузунга лекция, бесед доктаамал чорбайып, идеологтук ажыл-ды куду деңгеле тургустунган-да. Суур Советинин депутаттары А. Зверев, К. Фролов, профгруппа даргазы В. Микова, партия-хуру-не контролунга дузалаар бөлүктүн ийде кижигунеринин чон ортузунга кошкак ажылдап турары-биле тайыл-бырлап болур.

Районун болгаш совхозтун удуз-тур ажылдакчылары ховар аалчылар. Ийде-хааа келгенде боттүг дуза че-дирбейи, лекция, бесед-даа кылмы бербейи, парторгга, салбыр началь-нигиге айткышыны берип кааш-ла Туран хоорай, «Өк» совхоз кайы сен дээр халпар.

Аазаашкынган уштунуп, ажил-хожуду аялап башкарып көөр ай-ам келбээн бе, өргүм удуздукчулар! А. ДЫРТЫЙ-ООЛ.

Бий-Хем район.

БАЗА КАТАП „6 ХАРЛЫГ ТУДУГ“ ДУГАЙЫНДА

Мындыг аттыг материал бо чыл-дын январь 16-да үнгөн «Шин» со-лунга парлаттыг турган. Тыяныч кол туугарынын бирээни—далган дээрбездер комбинатты 1958 чылдан ателээш 1961 чылга чедир тулуп

келген. Бо болза бир дун-хун дургут-зунда 40 тонна далган тырттырар ку-чутуп, далган курлавырлары кадала-лаар черлерин, макорон бодурер фабрикалыг, тараз шыгжаар скла-дартыг, дун-хун иштине 25 тонна хлеб аймаан бодуртуп ундурер хлеб заводтук аш-чечини парын дериг-лерлиг, улуз комплексилги комбина-ды кылдыр көрдүгөн турат.

Бо тулуг 1962 чылдын төңтүзү-ден ателеп ара сокоаан. Оон кол чыл-дагыны болза эргиде «Тыва тудуз» трези деп турган, ам «Кызыл тудуз» тулуг эргелели ажылчын куужу чедип-пест-дээр ону ара соксатканында, 1964 чылга капитал тулугту кы-лырынга 69 муң түңүг рублун кү-руне ундуртуп берген турган. Ийча-ла-даа ол ундуртуп берген түңү «Кызыл тудуз» ажылдар чоруту-маанында шингедип ап шыдааан.

Тулугу ара соксатканында бээр үе эрткеннен ол хей каат ба-жыңдарын, чамдык черлеринин тулугулары бүстүп дүжүп, кырыш-чок болганында чамдык демир кон-струкциалар довура-доогуна бол-гаш өл-шкыкка алып, даларып кал-ган.

Тыва хлеб бодуртуп трези ол ту-дугу онза чугула тулуг деп санап турар. Чуге дие, аш-чеч комби-нады биске эң чугула. Далгандып дурген аш-чеч кылгыларын бистин республикага өскөртөн өкпөк ту-лары улзг когаралды чедирип турар. Техника чыл келген тулук-на сай-

зырап, продукцияны бодуртуп ундур-еринин технологияны өскөртүп, чартынын турар болгай. Эргиде кыл-дыгын төлөвиле-документилер улуз өскөртүшкүнгө таварышкан. Чи-жааларге, далганын дамчыдарга тус-кай механиктин транспорттар көр-дүгөн. Ам оларын дузаы-биле дал-ган дамчыдар өргижирөөн. Оон өртөз база артаан, аны хей метал-ды чарыгдган.

Ам далганын бодуртуп черлеринче дамчыдар пневмотранспорт азы аэ-розольтранспорттын дузаы-биле кылмы турар. Оон өртөз чинк, улуз камналганы, монтаж ажылдарын кылмы азыраа.

Оон ийи бо комбинаттын чамдык тулугтарын кылмы турар үедө хей частыгылар кылдыган, ол дээрге кончуг улзг брак болган.

Амгы үедө далган дээрбездер ком-бинаттын төлөвиле-документилерин Кемерово хоорайнын «сигпробит-пром» деп проект институту аде кыл-дып турар. Чокта чаа ол институ-тук төлөвиле салбырынын началь-ниг эш А. П. Гурова, тулуг сал-бырынын начальниг эш А. П. Ша-пов мааза чораяннар. Ийчангаш бистин республикага чугула ол тулугту 1963—1970 чылдарын перспек-тивтиг планын өзүгара 1967 чылда ажылдага долугу-биле кириер деп көрүп турар.

С. НЫЗЫЛ-ООЛ, Тыяныч хлеб-бодуртуп трезинин кол инженерин.

„Спартактың“ чемпиону—политехникум

«Спартак» аки-тура спорт нити-лелинин бирги чери дээр болгаш керезеи спортчуларын теннис талазы-биле маргаладып парктин теннис залыга болуп эртен. Коман-да талазы 1-ги черин политехникум, 2-ги черин № 1 школа туз-тузунда ажелээнер. Түндөгө ар улустан 1-ги черин Шубин (септеге мастер-ска), 2-ги черин Саржаков (по-

литехникум), керезеи улустан баш-кы институтун сургуудары Оор-жак, Дамба олар бирги, ийги чер-ни ажелээнер.

Политехникумун командиры рес-публиканын бирги чери дээр стол теннизинин маргаладынга кирир эргени чаалап алган.

Т. ОРУС-ООЛ.

Бөрүлерни узуткап турар

Кеже баазанын чанында сар-дыктар кадарып турар малчын бар. Ол болза «Сут-Хал» совхозтук ажилчыны Ондар Дамчай-дыр. Сар-дыкты ол он чыл иштине маалап келген. Азыраан малы төрүп турар. Эрткен уенин иштине 6 сарлык ийистөөн. Эш Дамчай кадарчы ху-лаалгенин ак сеткилдиг күүстөш-шаан, совхозунга аң өдүктү база

кирип турар. Эрткен чылын 12 адыгы, бо чылдын эгеленде 2 бөрү-нү өлүргөн. Малдык дайыны көк бөрүн узуткап турар ажиге ол чок канынын малчынары өөрүп четтиргенин илередип туралар.

П. ШОНПАА.

Редакторнук оракалчызы А. Ч. НЫЗЫЛ-ООЛ.

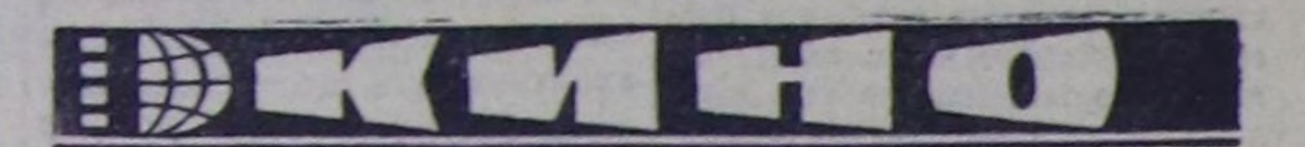
Паротитти нөпөртөтпөңер!

Оон колдуунда-ла 5-тен 15 хар чедир назылыг уруглар аарыыр. Ол аарыг чугалажышкын үеинде чаразын чаштаанындан нөпөртөп микробтар уламдыган халдаар. Ол аарыгдан уругларчын аары берсе, ону тускай эрзеге чыт-тыргаш, 21 хонуктук дургузунда надык уруглар-биле нады ойнат-пөңөр.

Анаа хамаарышкан-на ийи-хептерин, аяк-саваны болгаш дум-чук аржымадарын хайындырып тургаш чунар.

Ала-илер! Боттарындарын уругларчанын кичээтпейлги хайга-раар. Бир эвес оларын шаг-шинээ, чеп чир хөөч чок апар бол-гаш кулактарынын кайы-даа талаларынын бестери ижа берсе, доп-лоран ачиге чедирер.

РЕСПУБЛИКАНЫН САНИТАР-ЧЫРЫДЫШКЫН БАЖЫНЫ.

МАРТ - 5 ТЕ.

«НАПРАЛ»: «Дириглерге чагаа» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Гусар баллады» 10,30, 12,30, «Чаа Орлеанн» ына» 2,30, 4,30, 6,30, 8,30 шактарда.
«ЕНИСЕЙ»: «Икар-1» 2,30, «Американа» деп найгамчын машина» 4,40, 6,40, «Ныстар» 8,30 шактарда.
«ВОСТОК»: «Криницы» 4,30, 6,30, «Джура» 8,30 шактарда.

ВДР-же дээрбечи халдаашкын

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк ин-формация агентилелеринин Мурнуу Вьетнамдан дымдыгы турары-биле алырга, Вьетнам Демократтыг Рес-публиканын чурттакчылыг черле-ринче март 2-де кылган агаар хал-даашкынынга америк шериг-агаар күштеринин 160 самолеттары ки-ришкен. Ассошиейтед Пресс агент-илдин корреспондентинин айтып

турары-биле алырга, ол болза аме-рик ужуз чүдүдүн амга чедир кыл-ган бугу халдаашкынындаан эң-не күштүг халдаашкын болуп турар. Корреспондентилеринин мездери-биле алырга, ол халдаашкыны ки-ришкен дөрт самолеттар дүжүр ат-тырган. Ийчала-даа америк албан кижилери дүжүр-аттырган самолет-тарын санын дымдыгындаан ой-талаан.

ВДР-нин дээринде агаар дээрбечилери

ХАНОИ. СЭТА-нын Е. Кобелевтин, дамчыдып турары болза: Сонгу Вьетнамда Лонг Хой хоорай сөөлү хунеринин иштине бүгү делегейге билдирип апарган. Ол хоорайже америк бомбалаар болгаш ракеталар дүжүп турар. Март 2-де, февраль 13-теги ышкыш, ол чер-ини-биле 13 шак турда ракеталыг 39 бомбалакчы болгаш хымычы самолеттар боттарынын өлүгүнү чү-гү-биле качыдалга хей катап тава-рышкан ол хоорайже база катап хал-даан. Ол халдаашкында 20 америк болгаш 19 мурнуу-вьетнам самолёт-

тар киришкен деп чүе билдирип апарган.

Вьетнамдын улус армиязынын агаардан халдаашкыга удуз камга-лалынын кезектеринин зенит ар-тиллериязынын боодаашкынынын куржаанга таварышкан агаар дээрбечилери аар когаралды бол-ган. Ам дээренин мындыг баштайгы сан-мездерини дам-чыдып болур мен: бир мезде-би-ле алырга, Куанг Бинь районга 7 самолеттарын, өске мезде-биле алы-рга—11-ни дүжүр аткан болуп ту-рар. Бир ужудукчу тускай керексел-

биле берт черлерге дүшкөн, ам ону дилеп тывар ажылды чорутуп турар.

Булук самолеттар Бинь хоорайга согут таварыштырган орадашкан. Ийчала-даа вьетнам зенит артилле-риязынын күштүг боодаашкыны де-дир чорутуруче самолеттарын алба-даан. Агаар дээрбечилери артык бомбалаарын Лонг Хой хоорайнын сонгу талазында 50 километр мрак турар Зань хемин керек келжиге октаан. Анаа америк болгаш мур-нуу-вьетнам агаар дээрбечилери 3 самолеттарын ышкыгган.

Даштыкыдан допчу медээлер

★ ЧССР-ин чазанын даргазы Поеф Лекатр биле ЧССР-ин даш-тыкы керектер министри Виллаве Да-вид олар Иллиже болгаш Каттшан Араб Республикаже албанын аян-чоруну кылдып, ужулуп үнүпкөй.

★ Делегейин чыл бүрүдө болуп дертук армарказ Триполиде ажи-тыгган. Димынын национал экономи-ка министри Мансур Каабар совет павильонуу байыраладып байдалга ажиткан. Делегейин көргөн сонда демделгеп дептеринге оон бижжэн: «Триполиде армарказ Совет Эвиле-линин дегзэн чүдүлери кайгамчык-ла-дыр. Орус напийын техника бол-гаш улзг туралы-биле чедип алган аажок удуз депшигезин дегтирлер керчелеп турар-дыр».

★ Чамдык акционерлерин орул-галарында, чер өчүндүндө тыртат ундуртуп, шимчeves хөргөнген делентын улзгатырар дугайында дек-ретти Сириянын Президент чөвүл-ле хулээт алган. Национал экономиканы хөгжөдүр планарын боттарындага немелде хөргөңилерин киришти-рер соруга-биле ол ундуртуп турар улзгатырар.

★ Сууз элпектин районунда хей нефтиг черлер тыгылган. Ол райо-нга чораян КАР-ны премьер-минис-теринин улзгуп болгаш минералдыг курлавырлар айтыргаларын тала-зы-биле ораакчымы Азиз Сидкинин меделээни болза, бо районга чыл бү-рүдө нефть бодурушкуну 20 миллион тонна чыгам болур. Эрткен чылда КАР-га нефть тывы 7 миллион то-на болган.

★ Сузданын информация минис-терствону меделгелди тарадып, «араб чурттага өжөнөшкөк соруга-биле чуртун кырынга самолеттарын ужу-

дарын Сузданын чазанын мурунку хөвээр хоруп турарын ол меделгелди айткан. Сузданын чазан кылды-лаа самолетту тулуп алыр эргени бодунга артырган дээрин меделгеле чуга-лап турар.

★ Англиянын камгалап штавынын начальниг лорд Маунтбаттен Кан-беррада чед берген. Франс Пресс агентилелин корреспондентинин димыткамы-биле алырга, Маунтба-тен АНЗАМ шериг блогууну төлө-лекчилерин чөвүлөт хураалыга кир-жир. Ол блокта Англия, Австралия, Чаз Зеландия кирип турар. Чөвүлөт хураал Малайзия федерациязынга ше-риг дузаламчызын көргүзүренин ай-тыргаларын чугалажып көөр.

★ Статистиканын тускай сан-ме-дээрин баулар алырга, Бармын Берлинин чоңууну саны 2200 муң кижи болган.

(СЭТА).

Чалап тур бис

Делегейин керезеи хунун рестораннын зал-дарында уткууру-биле кызылчыларын «УЛУГ-ХЕМ» болгаш «КЫЗЫЛ» рестораннын чалап тур.

Ол сорулга-биле «Улуг-Хем» болгаш «Кызыл» рес-тораннар дөрт кижин олурар тускай столдарга чемни 30 рубль эртеркти кылдыр делгей салып турар. Столдарга арагаларын, изиг, соок чемнерин, конди-тер кылыгыларын, соок сускунарын делген салыр.

Столдарын марттын 7-де болгаш 8-те садар. Кежеэ 17 шакта эгелээр. «Улуг-Хем» рестораннын залынга эстрада оркестри ойнаар. «Кызыл» ресторанда—радиоланы ойнадып турар. Рестораннын залдарында байыралады эрттирери-биле чалап тур бис.

АДМИНИСТРАЦИЯ ЧЕРИ.

Республиканын ДОСААФ комитети мотоцикл, чадаг-терге, мото-лук юлска, бугу маркараларын радиоприёмниктерин, электрин илиир, электрин плитна болгаш өске-даа изидер приборларын септедери-биле чоңуң болгаш организациаларын чаргыларын 1965 чылдын март 1-ден эгелеп хулээт ап турар.

Бистиң адреси: Кызыл хоорай, Интернациональная 49, теле-фоннарын номерлери 22—24, 31—27, 37—18.

АДМИНИСТРАЦИЯ ЧЕРИ.

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Кызыл, Шетякын — Кравченко кууду ичүзү, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнун 24-63, редакторнун оракалчыларынын 35-24, 25-38, харыскалгалыг секретарынын 23-35, партийж амырал кидизинин 23-54, агитация болгаш пропаганда база кезде ажил-агуд кидистеринин 23-13, улзгуп кидизинин 22-64, кагаа, ажалымы болгаш кааза корреспондентилер база совет кургач болгаш амырал кидистеринин 21-27, ийгилик информация кидизинин 20-60, бухгалтериянын 31-75, корректорларын 21-47, 27-41. Солуу келбейи барганда 32-75 телефонго долгаар.

Тыва АССР-ин Министрлер Чөвүлелин чанында Парлаага өргөлинин типографиязы.

ТС—00087.

АКЫ-ДУНМА СОЦИАЛИСТИГ

ЧУРТТАРДА

ЭН-НЕ МАССАЛЫГ ОРГАНИЗАЦИЯ

ПРАГА. Чаа Россиянын өнүктүренин нитилелин чуртка бир ду-гаарында тургускан хунден бээр 40 чыл болгон оюн социалистг Чехо-ловакия демделеп турар. Шылгарангай чехословак өргөмдөн Зденек Неешдага баштаган културанын муракчы ажылдакчылары ону үндө-лөп тургускан.

ССРЭ-ниң өнүктүренин баштайгы нитилелин чатай чаччыларын салгакчы болгаш эдилекчизин — чехословак-совет найырал эвиле-ли болур. Дайын сөөлүнүн чылдарынын дургузунда ол эвилел чехословак ажылчы чоннарын эң-не массалыг организациязы болуп берген бол-гаш ам оон хураалында 2,5 миллион кижи санаттыгып турар. Эвилел-дик организациялары улзгуп болгаш кезде ажил-агуд бодурулгезинин буртузунда, институт болгаш албан черинин буртузунда бар.

АРДЖЕШ ХЕМДЕ

БУХАРЕСТ. Арджеш хемде РУР-да эң улуз гидроэлектростанциянын тулушкунда суг чаар, чер адаанын 2 километр дуртук каанын дер-ип тургузары доозулган. Ол ГЭС чыл бүрүдө-ле 400 миллион киловатт-шак электри энергиязын бээр апаар. Ам ийде бедни 165 метр бетон пло-тинаны дерип турар.

КУЧУЛУГ КӨДҮРЛҮШКҮНҮНҮН ЧЫЛЫ

ВАРШАВА. 1965 чыл Польшада улуз ажил-агудын анык-бүрү адырларынын улам ийи хөгжүдүлгө-биле эртип турар. Чылда күчүзү 1 миллион 500 муң тонна цемент болур Европада эң улзг заводтарын бирээни Ченстохов чанында ажылдаа кирген. Ам 400 ахыг улзгуп черлерин тулуп турар. Чаа Гутада В. И. Ленин аттыг металлургия ком-бинады кедергей улзг тулук шөлү болуп артышкан турар.

ОРТУЛУКТУН 400 АМЫТАННАРЫ

ПЕКИН. Кыдаттын өртемнер академиязын «Чжун-нань» деп өр-тем-шингелел институтун ажылдакчылары тропиктиг Хайнань ортулук-тум — КУР-нун деңизазынын эң-не мурнуу кезээни амытаннарын өр-емни көрүп турар. Ол ортулукта дириг амытаннарын болгаш куштар-нын 400 ахыг хөвчилер чурттап турары илереттинген. Оларын чам-дыктары чүгө Кыдатка эвес, харын чер бомбурданын өске-даа районна-рында кончуг ховар болуп турар. Ортулуктун дириг амытаннарын чам-дыгы улзг үнөлиг. Чижээ, Хайнань сымынын мыйызы онза үнөлиг.

(СЭТА).

Кады кылган медеглел

КАИР. (СЭТА). Герман Демократ-тыг Республиканын Курене чөвүлелин даргазы Вальтер Ульбрихтин Каттшкан Араб Республикаже ал-банын аян-чоруну доозулган.

Каттшкан Араб Республиканын президентини Насерин чалаанын өзүгара ГДР-нин Курене чөвүлелин даргазы В. Ульбрихт чагай кузелдин аян-чорун к